

इन्द्रसूक्तम् (२.१२)

S.Y. B.A. SEM. – 3 PAPER – CC-203

प्रा. हेमन्तः वैष्णवः

एसोसिएट प्रोफ़ेसर् , संस्कृतविभागः,

समर्पण विनयन एवं वाणिज्य महाविद्यालयः, गान्धिनगरम्

Online class Dt – 3/8/2020 Monday

इन्द्रः २.३२ (બીજું મંડલ બારમું સૂક્ત) કુલ ૧૫ મંત્ર, ઋષિ – ગૃત્સમદ, દેવતા – ઇન્દ્ર, ૯૬ ત્રિષ્ટુપ

ઋગ્વેદ કાલીન સૌથી વધુ લોકપ્રિય દેવ ઇન્દ્ર. ૨૫૦ સૂક્ત

પારસી ધર્મ ગ્રંથ અવેસ્તામાં પણ ઇન્દ્રનો ઉલ્લેખ

ઋગ્વેદમાં – વૃત્રહન્ | અવેસ્તામાં - વેરથ્રેગ્ર |

વિજયના દેવ – ઇન્ડો યુરોપિયન સમયમાં બહુ જ પ્રચલિત

મેકડોનલ્ડ - ઇન્દ Ind-u-drop – બિંદુ સાથે સંયોજિત હોય

યાસ્ક - इरां ददाति/दधाति/दारयति/धारयत इति वा | इन्द्रेव द्रवतेति वा, इन्दौ रमत इति वा ... વગેરે

કીથ –Quit uncertain –અનિશ્ચિતતા

મહર્ષિ અરવિંદ – માનસિક શક્તિનો દેવ.

સંહિતા પાઠ

જાત એવ પ્રથમો મનસ્વાન્દેવો દેવાન્ક્રતુના પર્યભૂષત્ ।
સ્ય શુષ્માદ્રોદસી અભ્યસેતાં નૃમ્ણસ્ય મહા સ જનાસુ ઇન્દ્રઃ ॥ ૨.૦૧૨.૦૧

૧૬પાઠ = ઇન્દ્રસ્ય | નુ | વીર્યાણિ | પ્ર | વોચમ્ | યાનિ | ચકાર | પ્રથમાનિ | વજ્રી | અહિમ્ | અનુ | અપ | તતર્દ | પ્ર | વક્ષણા |
અભિનત્ | પર્વતાનામ્ |

અન્ - ભાષણે = અ નો લોપ- ભાષણ કરીશ (કહીશ)

ક - કરણે - ચકાર = કરવું

અન્ - અહન્ = મારવું

અહિમ્ = હિ અહિ અયનાત્ =વાદળ (યાસ્ક) આકાશમાં ગતિ કરે તે

વક્ષ - વક્ષતિ = વૃદ્ધિ પામવું (પ્રવહણશીલાઃ નદીઃ - સાયણ)

અભેદ્ - અભિનત્ = છુટા પડવું

મનુવાદ - જે પ્રથમ અને મનસ્વી એવા દેવે જન્મતાંની સાથે જ પોતાના પરાક્રમથી દેવોને ચારે તરફથી ગ્રહ્યા

તાના પર વર્યસ્વ જમાવ્યું). જેના બળથી ધુલોક અને પૃથ્વીલોક ડરી ગયા છે. વળી, જે બળના મહિમાથી યુક્ત છે, હે
શસી ! તે ઇન્દ્ર છે. (હું ગૃત્સમદ નહીં).

સંહિતા પાઠ

અહન્નહિં પર્વતે શિશ્રિયાણં ત્વષ્ટાસ્મૈ વજ્રં સ્વર્યં તતક્ષ | વાશ્રાઽવ ધેનવઃ
સ્યન્દમાના અઙ્ગ સમુદ્રમવ જગમુરાપઃ || ૨.૧૨.૨ ||

પદપાઠ = અહન્ | અહિમ્ | પર્વતે | શિશ્રિયાણમ્ | ત્વષ્ટા | અસ્મૈ | વજ્રમ્ | સ્વર્યમ્ | તતક્ષ | વાશ્રાઃઽવ | ધેનવઃ | સ્યન્દમાનાઃ |
અઙ્ગઃ | સમુદ્રમ્ | અવ | જગ્મુઃ | આપઃ |

શ્રિ – શિશ્રિયાણમ્ = છુપાઈને રહેલ (નિવાસ કરતો)

ઋ –ઋચ્છતિ (ગચ્છતિ) =જવું

સ્વર્યમ્ / સ્વ – સુષ્ટુ પ્રેરણિયમ્ યદ્વા શબ્દનીયં સ્તુત્યમ્ = ગર્જના કરવી, ગર્જન કરનાર અવાજ કરનાર

તક્ષ્ = તતક્ષ = બનાવવું(નિર્માણ કર્યું)

સ્પન્દ્ – સ્પન્દમાનાઃ = વહેતું (વહેતા પાણી)

ગમ્ – જગ્મુઃ = જવું, જવા લાગ્યું

ત્વષ્ટા = દેવોનો સુથાર

અનુવાદ = પર્વત પર નિવાસ કરનાર અહિને માર્યો, ત્વષ્ટાએ એને માટે ગર્જન કરનારા વજ્રનું નિર્માણ કર્યું, ભાંભરતી
જતી ગાયોની જેમ વહેતા પાણી ઝડપથી નીચે તરફ જવા લાગ્યા.

સંહિતા ૫૧૮

વૃષાયમાણોઽવૃણીત સોમં ત્રિકદ્રુકેસ્વપિબત્સુતસ્ય ।
આ સાયકં મઘવાદત્ત વજ્રમહન્નનં પ્રથમજામહીનામ્ ॥ ૨.૧૨.૩ ॥

૫૬૫૧૮ = વૃષઽયમાણઃ । અવૃણીત । સોમમ્ । ત્રિઽકદ્રુકેષુ । અપિબત્ । સુતસ્ય । આ । સાયકમ્ । મઘઽવા । અદત્ત । વજ્રમ્ ।
અહન્ । એનમ્ । પ્રથમઽજામ્ । અહીનામ્ ।

વૃષાયમાણઃ - વૃષ = શક્તિશાળી આખલા જેવું વર્તન કરનાર

અવૃણીત – વૃ = પસંદ કરવું, વરણ કરવું.

અપિબત્ – પા = પાન કર્યું. પીવું.

અદત્ત – દા = આપવું, ધારણ કર્યું.

પ્રથમજામ્ = પ્રથમ ઉત્પન્નને, પહેલેથી જ ઉત્પન્ન થયેલો છે તે (કર્મધારય સમાસ)

કદ્રુક = અભિષ્વ વાગમાં ખાસ પ્રકારનું અર્યન – જ્યોતિર્વાગ, ગૌવાગ, આયુર્વાગ (ત્રણ વાગ)

અનુવાદ = શક્તિશાળી સાંઠ જેવું આચરણ કરતા ઇન્દ્રે સોમનું વરણ (પસંદ)કર્યું, એણે ત્રણ યજ્ઞોમાં પીસેલા સોમનું પાન કર્યું, ઇન્દ્રે શસ્ત્ર અને વજ્રને ધારણ કર્યા, એનાથી રાક્ષસોમાં પ્રથમ એવા આને (અહીં) માર્યો.

यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् । यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृमणस्य मृहा स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०१
यः पृथिवीं व्यथमानामदह्यः पर्वतान्प्रकुपितान् अरम्णात् । यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तम्भात्स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०२
यो हत्वाहिमरिणात्सुप्त सिन्धून्यो गा उदाजदपुधा वलस्य । यो अश्मनोरन्तरग्निं जजानं संवृक्सुमत्सु स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०३
येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः । श्वघ्नीव यो जिगीवाँल्लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०४
यं स्मां पृच्छन्ति कुह सेतिं घोरमुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम् । सो अर्यः पुष्टीर्विजं इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०५
यो रधस्यं चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः । युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०६
यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथांसः । यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेता स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०७
यं क्रन्दसी संयुती विह्वयेते परेऽवर उभयां अमित्राः । समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नानां हवेते स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०८
यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनांसो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते । यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.०९
यः शश्वतो मह्येनो दधानानमन्यमानाञ्छर्वा जघान । यः शर्धते नानुददाति शर्द्ध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.१०
यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविन्दत् । ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.११
यः सुप्तरंश्मिर्वृषभस्तुविष्मान्वासृजत्सर्तवि सुप्त सिन्धून् । यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्घामारोहन्तं स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.१२
द्यावां चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते । यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.१३
यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शंशमानमूती । यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधुः स जनासु इन्द्रः ॥ २.०१२.१४
यः सुन्वते पचते दुध आ चिद्वाजं दर्दरिषि स किलांसि सत्यः । वयं तं इन्द्र विश्वहं प्रियासः सुवीरांसो विदथमा वंदेम ॥ २.०१२.१५